

О. М. Гумін

Навчально-науковий інститут права та психології
 Національного університету "Львівська політехніка",
 доктор юридичних наук, професор
 завідувач кафедри кримінального права та процесу

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАСИЛЬСТВА У СІМ'Ї ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

© Гумін О. М., 2016

Досліджено об'єктивне вираження насильницьких злочинів щодо неповнолітніх, а саме психологічний вплив та фізичні дії. Окрім того, автор аналізує поняття сім'я в контексті кримінально-правової науки та практичного його застосування як терміну з прив'язкою до неповнолітніх у законодавстві України. На підставі вивчення термінологічного підходу до моделювання насильницької поведінки щодо неповнолітніх автор також робить висновок про заміну тих чи інших термінів у межах кримінального права.

Ключові слова: насильство, неповнолітній, злочин, малолітній, сімейно-побутове насилля.

О. М. Гумин

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА НАСИЛИЯ В СЕМЬЕ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

В статье исследуется объективное выражение насильственных преступлений в отношении несовершеннолетних, а именно психологическое воздействие и физические действия. Кроме того, автор анализирует понятие семья в контексте уголовно-правовой науки и практического его применения как срока с привязкой к несовершеннолетним в законодательстве Украины. Также, на основании изучения терминологического подхода к моделированию насильственного поведения в отношении несовершеннолетних, автор делает вывод о замене тех или иных терминов в пределах уголовного права.

Ключевые слова: насилие, несовершеннолетний, преступление, молодой, семейно-бытовое насилие.

O. Humin

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF DOMESTIC VIOLENCE ON MINORS

In the article the objective expression of Juvenile violent crime, namely psychological impact and physical action. In addition, the author analyzes the concept of the family in the context of criminal law science and practice its use as a term of reference to minors under the law of Ukraine. Also, a study of terminological approach to modeling violent behavior for juveniles, the author concludes that the replacement of certain terms within the criminal law.

Key words: violence, juvenile, crime, juvenile, family and domestic violence.

Постановка проблеми. У кримінологічній науці, на відміну від вивчення злочинності неповнолітніх, недостатню увагу звернуто на проблему захисту неповнолітніх від зазіхань на їхнє

життя, здоров'я і нормальний розвиток. У реальному житті неповнолітній є особливо вразливим суб'єктом права через нескладність заподіяння йому шкоди.

Аналіз досліджуваної проблеми. Теоретичним дослідженням насильницьких злочинів проти особи займалися видатні українські та російські кримінологи і криміналісти: С. М. Абельцев, Ю. М. Антонян, В. О. Василевич, І. Н. Даньшин, А. І. Долгова, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. М. Костенко, Н. К. Кудрявцев, Ф. А. Лопушанський, В. Г. Лихолоб, В. Т. Маляренко, П. П. Михайленко, Е. П. Побігайло, Л. В. Сердюк, Л. В. Франк, інші автори.

Не вирішені раніше проблеми. Недостатньо висвітленими залишилися проблеми сімейного насильства щодо неповнолітніх, визначення його детермінант та напрямів попередження тощо. У юридичній науці, таким чином, існує відчутна прогалина в комплексному кримінологічному вивченні питань захисту прав та інтересів дітей у сімейному середовищі.

Мета дослідження полягає у висвітленні об'єктивної сторони насильницьких злочинів, скоєних у сім'ї, окрім того, подано кримінологічну характеристику особи неповнолітнього та її диференціацію в межах різних термінологічних підходів.

Виклад основного матеріалу. Кримінологія, яка взаємодіє з низкою правових та соціологічних наук, на стику яких вона розвивається, найтісніше пов'язана з кримінальним правом. Кримінально-правова теорія та заснований на ній кримінальний закон визначають юридичну характеристику злочинів та злочинців, які є обов'язковими для кримінології. Такі кримінально-правові поняття, як злочин і його види, злочинці та їхні категорії та інші, є вихідними для кримінології, вони багато в чому формують коло проблем, що вивчаються цією наукою. Тому під час визначення поняття “насильницька злочинність” доцільно виходити з кримінально-правового розуміння цього терміна. Зокрема, слід ґрунтуватися на традиційному визначенні в кримінально-правовій науці насильницького злочину як злочину, пов'язаного з фізичним або психічним насильством [1, с. 13].

Основним безпосереднім об'єктом будь-якого насильницького злочину є суспільні відносини, що забезпечують життя, здоров'я або тілесну недоторканість особи. Посягання на гідність, свободу чи інші блага особи без безпосереднього впливу на організм людини або загрози такого впливу не є насильством.

Якщо в разі вчинення насильницького злочину насильство спрямоване не тільки на життя, здоров'я або тілесну недоторканість особи, але водночас і на інший об'єкт, то такий злочин буде двооб'єктним. Більшість насильницьких злочинів є двооб'єктними. Фізичне або психічне насильство виступає в них як засіб досягнення злочинних цілей.

Об'єктивну сторону насильницьких злочинів, тобто характеристику із зовнішньої сторони, утворює, перш за все, суспільно небезпечне діяння. У кримінальному праві термін “діяння” означає свідому, вольову, суспільно-небезпечну поведінку людини, що виражається у формі дії або наслідку. Ці ознаки діяння обов'язкові для всіх злочинів і складають необхідну основу для встановлення об'єктивної сторони конкретного складу злочину.

Об'єктивна сторона насильницьких злочинів, скоєних у сім'ї, характеризується, як правило, суспільно небезпечною дією. Дія – це активна форма поведінки, яка полягає в фізичних зусиллях. Дією є і проголошення слів. У рідкісних випадках вчинення вказаних злочинів можливе через бездіяльність. Бездіяльність як пасивна форма поведінки полягає в невчиненні особою тих дій, які вона повинна була і могла вчинити в силу покладених на неї обов'язків. Так, судовій практиці відомі випадки, коли мати навмисне йде на смерть своєї дитини, залишивши її без їжі й допомоги одну в замкненій квартирі на тривалий час. У цьому разі під час настання смерті дитини її бездіяльність можна обґрунтовано кваліфікувати як вбивство.

Крім зазначених типових ознак, діяння у кожному злочині має індивідуально певні риси, що характеризують зовнішній вияв конкретного злочинного посягання. Індивідуальні ознаки діяння дають змогу встановити безпосередній об'єкт злочину, відмежувати цей злочин від злочинної поведінки іншого виду.

Варто також розмежувати правомірний примус як засіб сімейного виховання та протиправний вияв насильства щодо неповнолітніх у сім'ї. Як уявляється, критеріями розмежування вказаних дій слід вважати:

- наявність чи відсутність шкоди для здоров'я дитини;
- мету вчинення вказаних дій (в інтересах дітей чи у власних інтересах);
- відповідність етичним нормам, що склалися у суспільстві;

Як зазначено, насильство під час вчинення злочину може виражатись у фізичній або психічній формі. У кримінально-правовій літературі зовнішня сторона фізичного насильства визначається по-різному: застосування мускульної сили до тіла (корпусу) іншої особи (В. І. Симонов, Н. І. Коржанський); застосування фізичної сили до іншої людини (Р. Л. Базаров); фізичний вплив на тілесну сферу (біологічну підструктуру) людини (Н. І. Панов), на тканини людини (В. І. Ткаченко); вплив на організм людини (Л. Д. Гаухман, І. Я. Козаченко, Р. Д. Сабіров, Т. В. Кондрашова); вплив одного суб'єкта на іншого (В. Г. Бужор).

Очевидно, що для всіх визначень загальними є два моменти: 1) фізичне насильство – це вплив на живий організм; 2) живий організм – це інша людина.

Вказівка в разі характеристики зовнішньої сторони фізичного насильства на предмет впливу має сенс. Будь-які соціально значущі зусилля людини, які є у її поведінці, мають предмет (об'єкт) свого застосування. Цим предметом можуть бути люди, речі, тварини, інші об'єкти матеріального світу. Предмет людської діяльності індивідуалізує поведінку, є критерієм для розмежування людських вчинків. Предмет (об'єкт) діяльності нерозривно пов'язаний зі самою активністю людини, характеризує його діяльність і є її елементом [2, с. 16].

Так, дані медико-біологічних наук, судово-медичні спостереження підтверджують правильність висновку про те, що у разі завдання фізичної шкоди психічним травмуванням потерпілого існують усі необхідні ознаки об'єктивності насильницького злочину: дія (інформаційний вплив на психічну сферу іншої людини), наслідки (патологічні зміни в організмі того, що зазнав – смерть, розлад здоров'я), причиновий зв'язок (шкідливий психофізіологічний процес, опосередкований сильними психічними переживаннями – емоційним шоком, стресом).

Психіка – форма активного відображення суб'єктом об'єктивної дійсності, що виникає під час взаємодії високоорганізованих живих істот із зовнішнім світом і здійснює в їхній поведінці (діяльності) регулятивну функцію. Поняття психіки багатогранне і охоплює собою весь спектр психічних явищ (свідоме і несвідоме, волю, емоції, психічні стани тощо). Психіка у всіх формах є своєрідним функціональним органом людини, який будує його поведінку [3, с. 291–292]. Психічна сфера людини охоплюється поняттям організму як цілісної системи, виступає його особливим елементом.

Так, психіка, хоч і становить одну з важливих функцій людського організму, тим не менш не є фізіологічною. Особливість цієї функції та специфіка способів впливу на неї дають підстави вважати, що предметом фізичного насильства психіка бути не може. Вона – предмет психічного насильства.

Отже, психічний вплив – є вплив на організм іншої особи за допомогою впливу на її психіку. Здійснення такого впливу можливе за допомогою психічних чинників зовнішнього середовища і становить зміст психічного насильства [4, с. 46–50].

Елементом, що характеризує об'єктивну сторону низки складів насильницьких злочинів, є такий різновид психічного насильства, як загроза застосування насильства, під якою в кримінально-правовій науці розуміється залякування потерпілого, діями або висловлюваннями, які висловлюють намір застосувати до нього фізичне насильство, тобто позбавити потерпілого життя, завдати шкоди його здоров'ю або порушити тілесну недоторканість [5, с. 31–37].

Насильницька злочинність з кримінологічного погляду – різновид загальної злочинності. Її не можна розглядати абстрактно стосовно конкретної території (країна, область, місто, район, мікрорайон) і певного часу (тиждень, місяць, квартал, рік, п'ять років тощо). Вона містить сукупність злочинів та осіб, які їх вчинили, з кількісно-якісними характеристиками.

Отже, насильницьку злочинність можна визначити як сукупність суспільно-небезпечних і кримінально-караних умисних діянь (дій чи бездіяльності), які зазіхають на суспільні відносини, що забезпечують такі блага особи, як життя, здоров'я або тілесну недоторканність, з'єднаних з енергетичним впливом на органи і тканини (їхні фізіологічні функції) організму іншої особи через використання винним матеріальних факторів зовнішнього середовища (механічних, фізичних, хімічних і біологічних) або загрозою такого впливу чи з впливом на організм іншої особи через вплив на його психіку за допомогою психічних факторів зовнішнього середовища, скоєних проти волі останнього за певний відрізок часу на конкретній території, та їх учасників з кількісно-якісними характеристиками.

Щоб визначити коло насильницьких злочинів, скоєних у сім'ї, які стали предметом нашого дослідження, необхідно розкрити поняття "сім'я".

Так, фактично в різних галузях українського права існує своє, особливе поняття сім'ї. Це пояснюється тим, що цілі і завдання різних галузей права не однакові. Загалом під час визначення сім'ї та чи інша галузь українського права виходить з необхідності наділення її членів певними правами або покладання на них певних обов'язків у межах свого предмета правового регулювання. Що стосується цього дослідження, то за характеристики поняття "сім'я" ми не будемо брати за основу факт виникнення або припинення між членами сім'ї тих чи інших правових відносин, а будемо виходити з особливих емоційно-психологічних взаємин, що складаються між людьми в результаті виникнення між ними на основі шлюбу, співжиття, спорідненості та інших сімейних відносин, оскільки деструктивність останніх покладено в основу механізму вчинення в сім'ї насильницьких злочинів та їх причинового комплексу. У цьому сенсі сімейні відносини не припиняються, наприклад, у результаті розірвання шлюбу, позбавлення батьківських прав тощо. У таких випадках припиняються певні правові відносини між членами сім'ї, а емоційно-психологічні відносини, що мають особливий особистісно-довірчий характер, продовжують існувати. Вони лише видозмінюються з плином часу.

Тому в нашому дослідженні сім'я визначається досить широко, до її членів належать (незалежно від факту їх спільного проживання) особи, які перебувають або раніше знаходилися між собою в юридичному або фактичному шлюбі (подружжя і співмешканці, зокрема колишні), в стані спорідненості і незалежно від характеру і ступеня (діти, батьки, рідні брати і сестри, дідусі та бабусі, дядьки й тітки, прадідусі і прабабусі тощо), властивості (батьки та інші родичі подружжя, співмешканці; пасинок і падчерка, вітчим і мачуха тощо); особи, сімейні відносини, між якими виникли в результаті усиновлення, опіки чи піклування або іншої форми прийняття дітей, які залишилися без піклування батьків, на виховання в сім'ю, зокрема в результаті здійснення фактичного виховання і утримання неповнолітніх дітей; а також інші особи, що знайшли притулок в інших осіб і потрапили в матеріальну, психологічну або іншу залежність від них внаслідок нездатності забезпечити догляд за собою, самостійно захищати свої права через неповноліття.

Резюмуючи вищесказане, сімейні відносини можна визначити як вид особливих взаємин між суб'єктами – членами сім'ї, що об'єднані спільними правами і обов'язками, які зумовлені юридичними фактами виникнення сім'ї: шлюб, співжиття, батьківство та інша спорідненість.

Об'єктом сімейного насильства можуть бути будь-які члени сім'ї. Найвдалішою вважаємо таку класифікацію типів сімейної жорстокості, проведену П. О. Власовим та А. В. Левковим:

1) подружжя (чоловік – дружина). Здебільшого насильство чинить чоловік, хоча трапляються і протилежні випадки;

2) батьки – неповнолітні діти. Насильство можуть чинити як батько, так і мати. У тих випадках, коли мати сама є жертвою насильства, вона може бути "передавальною ланкою" насильства, прагнучи компенсувати своє принижене становище жертви утиском ще слабших – дітей;

3) орослі діти – батьки. Насильство можуть чинити як дорослі діти стосовно батьків, так і навпаки, хоча перший випадок є поширенішим. Досить типовою є ситуація, коли діти, які виростили в атмосфері насильства, встановлюють свої стосунки з батьками на тих самих засадах насильства. Насильницьке ставлення до батьків може виникнути і в сім'ях, де діти виростили в атмосфері усездозволеності;

4) насильницькі стосунки між дітьми в одній сім'ї. Такі стосунки, як правило, виникають на фоні насильницьких стосунків між дорослими членами сім'ї і можуть бути різними. Старші діти можуть чинити насильство над молодшими, брати над сестрами, діти можуть об'єднуватись для насильства над кимось одним з дітей; можливе насильство між зведеними братами і сестрами;

5) насильство між іншими членами сім'ї. Це насильницькі стосунки між тещою або тестем і зятем, свекром або свекрухою і невісткою, онуками і дідусем та бабусею тощо;

6) насильство проти хворих, немічних членів сім'ї, членів сім'ї – інвалідів [6, с. 12].

Продовжуючи розгляд цього питання, треба зазначити, що кримінально-правовий захист сім'ї та неповнолітніх здійснюється за допомогою багатьох норм, у яких передбачено відповідальність за посягання на ці відносини. Основна частина таких норм спрямована на охорону неповнолітніх від злочинних посягань на їх життя, здоров'я, нормальний фізичний, соціальний, духовний, статевий розвиток. Проте лише окремі норми містять відповідальність за посягання на сімейні відносини.

Як уявляється, термін “домашнє насильство” дещо нечіткий і не вказує учасників такого насильства, обмежуючи насильницький акт домашньою територією. Поняття “насильство в сім'ї” та “сімейне насильство”, що приймаються як синоніми, є розширеними, що містять усі аспекти агресивного примусового впливу, що завдає різні збитки члену сім'ї, і поширені в міжнародних актах.

У теорії кримінального права та у кримінологічній науці існує плутанина щодо вживання понять “дитина” та “неповнолітній”. Поняття “дитина”, подане у Законі України “Про охорону дитинства” практично повністю збігається із положеннями Конвенції ООН “Про права дитини”. Відповідно до ст. 1 дитина – особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [7].

Вважаємо, що терміни “дитина” та “неповнолітній” є аналогічними за змістом, оскільки збігаються за віковими межами, і тому, з метою підвищення ефективності дії кримінального закону доцільно дотримуватись єдиної термінології, а саме вживати термін “неповнолітній” із зазначенням конкретних вікових меж у нормах де необхідно диференціювати потерпілих.

Неповнолітній (у розумінні “недосягнення 18-ти років”) – за кримінальним законодавством України є обставиною, що пом'якшує покарання (п. 3 ст. 66 КК України), і наявність її свідчить про гуманізацію кримінальної політики держави. Проте неповноліття потерпілого від злочину не є обставиною, що обтяжує покарання. Такою обставиною є лише малолітство потерпілого, тобто недосягнення ним 14-ти років. Кримінальний закон фактично надає перевагу неповнолітньому злочинцеві перед неповнолітнім потерпілим.

Виникає запитання: чому законодавець, який змінив термін “неповнолітній” на “дитина” у більшості нормативних актів, не зробив це у всіх випадках? На нашу думку, обставиною, що обтяжує відповідальність у більшості злочинів, передбачених КК України має бути не тільки вчинення злочину щодо малолітнього, а й щодо неповнолітнього. Це впливає, насамперед, з того, що втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність саме по собі є злочином, а вчинення злочину щодо нього не обтяжує відповідальність.

Зазначимо, що це зовсім не єдиний спірний момент у трактуванні понять “малолітній” та “неповнолітній”. Виникає низка неточностей у разі визнання вікових критеріїв потерпілого як кваліфікуючих ознак злочинів, у яких застосовується насильство.

Наше суспільство збентежене занепадом сторіччями сформованих, високих моральних цінностей щодо статевого виховання неповнолітніх, непоодинокими випадками нехтування їхньою статевою недоторканністю. Зокрема і цим можна пояснити Закон України від 25 вересня 2008 р. № 600-VI “Про внесення змін до статей 155 та 156 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за розбещення неповнолітніх”, яким значно підвищена відповідальність за ненасильницькі статеві злочини проти неповнолітніх [8]. Так, якщо раніше за вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, загрожувало покарання арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, то зараз воно карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк. У ч. 2 ст. 156 КК замість обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на строк до трьох років,

передбачається покарання позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого. Крім того, розширено коло спеціальних суб'єктів цього злочину в ч. 2 ст. 156 КК, якщо ті самі дії, вчинені щодо малолітньої особи батьком, матір'ю, вітчимою, мачухою, опікуном чи піклувальником, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього.

Відповідно до пояснювальної записки цей закон розроблено для увідповіднення КК України Закону України “Про охорону дитинства” та Сімейного кодексу. Але чому до уваги взято тільки дві статті не зовсім зрозуміло. Вважаємо, що якщо Верховна Рада прийняла цей закон, визнала, що кодекс треба привести у відповідність до ЗУ “Про охорону дитинства” та Сімейного кодексу, то чому зміни зазнали тільки дві статті, а не всі статті, які передбачають відповідальність за насильницькі злочини: вбивство, тілесні ушкодження, зґвалтування, незаконне позбавлення волі?

У зв'язку з цим постає питання: чому законодавець у ч. 2 ст. 156 КК України “Розбещення неповнолітніх” визначає зазначені дії, “вчинені щодо малолітньої особи...” і далі по тексту, обставиною, яка обтяжує відповідальність, а по доведенню до самогубства ні? Кваліфікуючою обставиною при доведенні до самогубства (ст. 120 КК України) є вчинення зазначених дій тільки щодо неповнолітнього (ч. 3).

Окрім того, тут є ще один спірний момент: доки осіб слід вважати батьками в кримінально-правовому сенсі? Тому не зовсім правильним буде формулювання вказаної статті саме так, оскільки стирається межа щодо вікового цензу потерпілого.

До прикладу, малолітство визначається як кваліфікуюча обставина також при вчиненні злочину, передбаченого ст. 115 КК України “Умисне вбивство”. Проте, за вчинення злочинів, передбачених ст. 121 “Умисне тяжке тілесне ушкодження” та ст. 122 КК України “Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження” відповідальність настає на загальних підставах, незважаючи на статус та родинні зв'язки неповнолітніх потерпілих із заподіювачем такого насильства.

Отже, “насильницький злочин, вчинений у сфері сімейних відносин можна визначати як міжособистісний сімейний конфлікт, що вирішується із застосуванням кримінально-протиправного енергетичного або інформаційного впливу на члена сім'ї, який містить загрозу заподіяння йому фізичної та (або) психічної шкоди. Видовою ознакою, що відрізняє його від інших насильницьких злочинів, на нашу думку, треба вважати наявність між членами сім'ї конфліктних, важко вирішуваних суперечностей, які існують об'єктивно або уявно, та при їх вирішенні призводять до застосування насильницьких засобів впливу.

Умовно в цій роботі припускаємо можливим вживання термінів “насильство в сімейній сфері”, “сімейне насильство”, “насильство в сім'ї”, зважаючи на їхню тотожність та взаємозамінність, як з погляду кримінального права, так і у кримінологічному плані. Поняття “насильницький злочин в сім'ї”, вживається нами в контексті визначення насильницького діяння в сімейній сфері, як кримінально караного.

Як видається, сукупність ознак сімейних насильницьких злочинів щодо неповнолітнього можна умовно розділити на дві групи: основні та додаткові.

Основними ознаками цих злочинів є: а) наявність особисто-побутових відносин, що склалися між винним і потерпілим до вчинення злочину (об'єктом посягання виступають захищені кримінальним законом суспільні відносини по забезпеченню найцінніших фізичних благ – життя й здоров'я особи); б) криміногенний сімейний конфлікт, що його покладено в основу; в) протиправне діяння є неправомірним вирішенням конфлікту, конфліктної ситуації між людьми, пов'язаними саме сімейними відносинами; г) чітка особистісна спрямованість протиправних дій проти неповнолітнього – безпосереднього учасника криміногенного конфлікту; д) ситуативний характер злочинного посягання.

До додаткових ознак зараховано: а) наявність тривалих дозлочинних конфліктних стосунків між злочинцем та неповнолітнім потерпілим; б) мотиви особистісного характеру (неприязнь, помста, ненависть, користь, тощо); в) “підручність” злочину (спеціально не пристосованих для цього).

У предметі нашого дослідження повністю не враховані двооб'єктні насильницькі злочини, тому що життя і здоров'я особи в цих злочинах є не основним, а додатковим, часто навіть факультативним (необов'язковим), безпосереднім об'єктом. Крім того, більшість двооб'єктних насильницьких злочинів взагалі не має поширення в сфері сімейних відносин. Крім того, в предмет дослідження не увійшли такі, що мають певне поширення в сім'ї, двооб'єктні насильницькі злочини, як згвалтування і насильницькі дії сексуального характеру (ст. 152, 154 КК України), адже чисельні дослідження, зокрема і проведені нами, показують, що за своєю генезою ці злочини становлять особливу групу насильницьких (посягань у сім'ї і тому потребують самостійного вивчення. З тієї ж причини не піддавалося аналізу вбивство матір'ю новонародженої дитини.

Так, під час цього дослідження кримінально-правового та кримінологічного аналізу піддалися такі найпоширеніші насильницькі злочини у сімейній сфері щодо неповнолітніх, які становлять основний масив злочинності цього виду: вбивство (ст. 115 КК України), вбивство, вчинене в стані афекту (ст. 116 КК України), вбивство, вчинене в разі перевищення меж необхідної оборони (ст. 118 КК України); доведення до самогубства неповнолітнього (ч. 3 ст. 120 КК України); умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю (ст. 121 КК України), умисне заподіяння середньої тяжкості шкоди здоров'ю (ст. 122 КК України), заподіяння тяжкого і середньої тяжкості шкоди здоров'ю у стані афекту (ст. 123 КК України), заподіяння тяжкого і середньої тяжкості шкоди здоров'ю в разі перевищення меж необхідної оборони (ст. 124 КК України), навмисне заподіяння легкої шкоди здоров'ю (ст. 125 КК України), побої (ст. 126 КК України), катування (ст. 127 КК України); погроза вбивством (ст. 129 КК України); неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137 КК України), злісне невиконання обов'язків щодо догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 КК України).

Висновки. Основними ознаками, які характеризують сімейне насильство щодо неповнолітніх у вказаних злочинах є: мета такого насильства – домінування над неповнолітнім та контроль його поведінки; сімейне насильство щодо неповнолітнього має тенденцію до повторення (рідко коли буває одноразовим епізодом); воно є процесом, тобто розвивається поступово і має циклічний характер і за відсутності протидії має тенденцію до посилення.

Отже, під сімейним насильством щодо неповнолітніх розуміється сукупність суспільно небезпечних і кримінально-протиправних умисних діянь (дії або бездіяльності) членів сім'ї (незалежно від факту їхнього сумісного або роздільного проживання); таких, які посягають на життя, здоров'я або тілесну недоторканність, що поєднуються із фізичним або психічним впливом щодо неповнолітнього попри волю такого потерпілого.

1. Побегайло Э. Ф. *Избранные труды* / Э. Ф. Побегайло. – СПб. : Изд-во Р. Асланова “Юридический центр Пресс”, 2008. – 1066 с. 2. Рубинштейн С. Л. *Основы общей психологии* / С. Л. Рубинштейн. – М. : Наука, 1989. – 344 с. 3. Зинченко В. П. *Психологический словарь* / В. П. Зинченко, Б. Г. Мещеряков. – М. : Педагогика-Пресс, 1996. – 312 с. 4. Шарапов Р. Д. *Физическое насилие в уголовном праве* / Р. Д. Шарапов. – СПб. : Издательство “Юридический центр Пресс”, 2001. – 295 с. 5. Гаухман Л. Д. *Насилие как средство совершения преступления* / Л. Д. Гаухман. – М. : Юрид. лит., 1974. – 144 с. 6. Власов П. О. *Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ по його подоланню: Інформаційно-практичний посібник* / П. О. Власов, А. В. Левков. – Дніпропетровськ : Дніпропетровська міська громадська організація “Жіночий інформаційно-координаційний центр”, 2005. – 106 с. 7. *Про охорону дитинства* : Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402 – III // *Відомості Верховної Ради України*. – 2001. – № 30. – Ст. 142. 8. *Про внесення змін до статей 155 та 156 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за розбещення неповнолітніх* : Закон України від 25.09.2008 № 600-VI // *Відомості Верховної Ради України*. – 2009. – № 13. – Ст. 445.

REFERENCES

1. Pobegajlo E.H. F. *Izbrannye trudy [Selectas]* Publ. R.Aslanova “Yuridicheskij centr Press”, 2008. 1066 p.
2. Rubinshtejn S. L. *Osnovy obshchej psihologi [Fundamentals of general psychology]* Moscow, Nauka Publ., 1989. 344 p.
3. Zinchenko V. P. *Psihologicheskij slovar' [Psychological dictionary]* Moscow, Pedagogika-Press Publ., 1996. 312 c.
4. Sharapov R.D. *Fizicheskoe nasilie v ugovnom prave [Physical violence in criminal law]* Publ. “Yuridicheskij centr Press”, 2001. 295 p.
5. Gauhman L. D. *Nasilie kak sredstvo soversheniya prestupleniya [Violence as a mean of crime]* Moscow, Yurid. lit. publ., 1974. 144 p.
6. Vlasov P. O. *Nasil'stvo v sim'ï ta diyal'nist' organiv vnutrishnih sprav po jogo podolannyu: Informacijno-praktichnij posibnik [Family violence and bodies of internal affairs' activity regarding its overcome: informative practical guide]* Dnepropetrovsk, Dnipropetrovs'ka mis'ka gromads'ka organizaciya “ZHinochij informacijno-koordinacijnij centr”, 2005. 106 p.
7. *Pro ohoronu ditinstva: Zakon Ukraïnid 26 kvitnya 2001 roku № 2402 – III [On the protection of childhood: Law of Ukraine from 26.04.2001]* Vidomosti Verhovnoï Radi Ukraïni, 2001. vol. 30. P. 142.
8. *Pro vnesennya zmin do statej 155 ta 156 Kriminal'nogo kodeksu Ukraïni shchodo vidpovidal'nosti za rozbeshchennya nepovnolitnih: Zakon Ukraïni vid 25.09.2008 № 600-VI [On the ammendments to the art. 155 and 156 of the Criminal Code of Ukraine regarding the liability for corruption of minors]* Vidomosti Verhovnoï Radi Ukraïni, 2009. vol. 13. P. 445.